

ЙОАНА СПАСОВА-ДИКОВА

ДУВ(Н)ИЯТ ТЕАТЪР

Този текст се роди от един въпрос. Неотдавна попитах един колега от Словакия (теоретик, теолог, знаещ и марати, индийски език, произлязъл от санскритски) какъв е коренът на чешката/словашката дума за театър „divadlo“ и защо зрителят се нарича „divak“. Пошегувах се дали зрителите по тези места не са диваци (предполагам, че всеки българин би направил същата асоциация). Той отговори, че идвало от глагола „divit“ – гледам, учудвам се. Аз му казах, че и на български „дивя се“ значи „чудя се“, а „дивен“ е чудесен, което обаче има общ корен с „див“, „диваци“. Дори в знак на извинение загадох въпроса дали това няма нещо общо с гръцкото θεός (theos) – бог и латинските „deus“, „divinus“ – бог, божествен. И тогава той ме посъветва да се обърна към свещените мъртви езици, защото не е етимолог, а ТЕОлог, специалист по ТЕОрия на религиите и не може да ми отговори. Така аз, която също не съм етимолог и дори не съм ТЕОлог, а само ТЕОретик на ТЕАтъра, случайно попаднах на един много дебел санскритски речник, за който по-късно разбрах, че е най-добрият създаван досега.¹

Историята на европейския театър води началото си от древна Гърция. Думата, с която нарекли новопоявилото се изкуство преди повече от 25 столетия², била theatron (Θέατρον) – място за зрелища. Зрителят бил theoros (Θέωροσ) – комбинация от thea (Θέα) – наблюдавам и oros (ορος) – виждам. Театърът като явление и човекът, който наблюдавал зрелището (а твърде е възможно

но и митологичният първи драматург и актьор в историята на театъра Thespis да се е представял с този псевдоним или да е бил наречен така³), били производни думи от глаголи с корен thea (Θέα), theasthai (Θέασθαι) – наблюдавам, съзерцавам, свързани помежду си.

От друга страна, като се вземе предвид не само процесуалната страна на театъра, който неизбежно би следвало да бъде съзерцаван, наблюдаван, гледан, а и сакралният контекст, в който се осъществявал този ритуален акт в чест на бог Дионис, би могло да се предположи, че тези думи и по-специал-

¹ Monier-Williams, Sir Monier, *A Sanskrit-English Dictionary. Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*, Oxford and the Clarendon Press, 1979 (1872).

² Първите запазени сведения за театър се отнасят до дионисиадите, организирани по времето на Пезистрат (ок. 560–510 г. пр. Хр.).

³ Счита се, че през 534 г. пр. Хр. Теспис спечелва първото драматургично състезание.

но техният общ корен имал и по-комплексно значение. В самия старогръцки *theos* (*θεός*) освен гледам, означавало бог, неведома сила, и било в основата на думи като ентусиазъм (от *entheos* – богът вътре в нас) и теория (*theoria* – от изучавам, постигам познание, прозрявам). В корена на латинските думи за бог и божествен стоят *deus*, *divinus*, както е и при „богопроизводните“ понятия *testis* – свидетел, зрител (откъдето идва *Testament* – евангелие). Подобна архаична връзка може да бъде открита и в чешко/словашката дума *divadlo*, имаща общ корен с *divak* – зрител (от *diviti* – гледам, чужа се, предсказвам). На други славянски езици *div*(-а, -я, -ить) означава нецивилизован, некултивиран, учужвам се, далечен, дива (самодиви) и т. н.⁴

Съществува очевидна фонетична прилика между няколко от идващите от древността думи с корени *ge-*, *geu-*, *gev-*, *div-*, *te-*, *tei-*, *tea-*, *teo-* в индоевропейските езици, означаващи:

1. бог, божествено, небесно;
2. далечно (там над нас), диво, непознато, страшно;
3. вълнуващо, мечтано, обожавано;
4. чудесно, прекрасно, светло, добро;
5. игрово, действено;
6. театър/зрител.

Различни изследователи потвърждават съществуването на взаимосвързаност между индоевропейските древни езици (санскрит, анатолски, старогръцки, персийски, галски, латински), произлизащи от някакъв общ пра-

⁴ Трубачев, Олег Н., *Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования*. (О. Н. Трубачев; [Н. И. Толстой]. – Изд. 2-е, доп. – М.: Наука, 2003: 37; Рыбаков, Борис А., *Язычество Древней Руси*, М. Наука, 1987: 132–135; Виж приложение 2

исторически език.⁵ Макар и да има редица разногласия, то поне по отношение на понятията за бог, божествено, светлина и пр. вече е установен някакъв консенсус за общ корен между гръцката дума *theos*, латинската *deus* и санскритската *deva*, означаващи бог/богиня⁶, произлизащи от санскрит и пренесени в други езици.⁷

⁵ Виж пионерските изследвания на Сър Уилям Джоунс (*Sir William Jones The Sanscrit Language*, 1786) и Франц Боб (*Franz Bopp, Comparative Grammar*, 1852) за общия произход на санскрит, гръцки, латински и останалите индоевропейски езици.

⁶ Такова звучене е близко и до старогръцкия бог Зевс, както и Дионис. В латинския аналогична е връзката с Юпитер, Янус, Диана и др. Ирландската и галската дума за бог също произхождат от *dia*, както и старороманската *Tiu* или *Tiw*. Виж <http://www.reference.com/browse/wiki/God>; <http://www.etymonline.com/>; http://wahiduddin.net/words/name_god.htm; <http://www.newadvent.org/cathen/06608x.htm>

⁷ Санскритският език в своята ведическа форма се счита за един от най-ранно регистрираните от семейството на индоевропейските езици, датиращ от XX век пр. Хр. (някои учени твърдят, че в устната си форма санскрит се е зародил 6000 г. пр. Хр., други го наричат „майка на езиците“). Другият много стар език в групата е анатолският – XVIII век пр. Хр. Началото на старогръцкия се отнася към XIV век пр. Хр. Първите свидетелства са от Микена, а текстовете на Омир са от VIII век пр. Хр. Персийският се появява около X век пр. Хр., а за галския имаме сведения откъм VI век пр. Хр. Латинският е от I век пр. Хр. Германските езици са от II век. Също така има хипотеза, че езикът по източноафриканския бряг (днешен суахили), регистриран около II век, произлиза от персийския и арабския. Арменският е датиран около V век. Първите свидетелства от славянския (пис-

В най-стария регистриран език – санскрит – производните гуми с комплексния корен *div* като *dyu*, *diva*, *divya* се свързват с причинявам, оплаквам, боли, вълнувам се, питам, моля се, отивам, страдам, мятам, хвърлям (за зарове), обзалагам се, играя, мамя, размах, разпростирам се, увеличавам, светя, оценявам, ликувам, пиян съм до лудост, спя, желая, мечтая, баща, небе, ген, светлина, посвещавам, обожавам, жертвам, небеса, гора, божествен, бог, звезден, чудесен, магичен, чаровен, красив, сговорчив, изпитание, клетва, тържествено обещание, обществен, принадлежащ на всички.⁸ Подобни са значенията на гумите с тези корени във всички останали индоевропейски езици.

Досега обикновено етимологията на гумата „театър“ е била отнасяна към гръцкия корен в значение на „наблюдавам“, по-рядко на „бог“, а още по-малко е била търсена, дискутирана и анализирана очевидната ѝ връзка със сложния санскритски корен, който вероятно произлиза от някаква още по-древна, праисторическа дума. Изказването на една подобна теза би могло да осветли донякъде въпроса защо древ-

мен са от IX век, когато Кирил (862–863) създава глаголицата. Важно е да се има предвид, че древните езици се пораждаат дълго преди да имаме запазени свидетелства за тяхното съществуване. Виж http://en.wikipedia.org/wiki/Indo-European_languages; <http://bg.wikipedia.org/wiki/>

⁸ Monier-Williams, Sir Monier, *A Sanskrit-English Dictionary. Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*, Oxford and the Clarendon Press, 1979 (1872): 478–48; Виж приложение 1.

ните гърци именуваат с тази дума, съгържаща в себе си толкова много значения, своята рожба, зачената и рождена по време на гивите, буйни, опияняващи до лудост ФЕстивални игри в чест на бога на виното Дионис.

Вероятно това кръщение, където в една дума се съчетаваат земята и небето, тъмната и светлината, тъгата и радостта, човешките копнения, несигурността пред неизвестното и страхът от съдбата, преклонението пред красивото и божественото, е било жест на възхищение към магията на новото изкуство театър, чрез което древният *DEmos* можел да попадне в сакралното пространство на *THEatron* и да се превърне в *THEoros*, да призове и отправя молитви към своя *THEus ZEus*.

В древния Рим понятието за публичка *celebratio* носело усещането за тържественост и радост. То било свързано с гумата *celebritas* – множество, празник, слава, с цялата церемония, на която присъстващите били свидетели и участници. По този начин се акцентирало върху способността на спектакъла да забавлява народа, да прави играещия известен, да доставя удоволствие. В империята широко се използвала и гумата *circenses* – забавление от *circle* – кръг. Оттам произлиза и *circus* – цирк. Днес обаче такава сложна геривативна връзка между различните понятия, съдържащи представата за пространството и времето, за божественото, небесното, далечното, непознатото, страшното, вълнуващото, мечтаното, чувственото, изиграно пред очите на другите, трудно може да бъде открита.

Разбира се, има гуми в съвременните езици по света, които съотнасят

идеята за театър/зрител към сетивната, по-рядко божествената, ритуална страна на това древно изкуство, както е при общата дума *prekshaka* за спектакъл и зрител в индийския марами (също идваща от санскрит с корен *iksh* – виждам).⁹ Други производни думи са запазени в германските езици. На немски *Schauspielhaus* е театър, *Zuschauer* е зрител, както е и в тангема *schouwburg/ toeschouwer* на холандски – от глагола *schau/schouw* – гледам. Същият корен на английски е свързан с думата *show*, обозначаваща едновременно зрелищната форма „шоу“, както и „показвам пред някого“. При най-разпространената дума в Европа за зрител *spectator, spectateur, spettatore, espectador* има наличие на деривативна връзка със също така популярното понятие за спектакъл; *spectacle* (от лат. *specto* – гледам). Подобни отношения се наблюдават и в славянските езици между *зрител* и *зрелище* от корена *зра* – (*зре-, зри-, зря-* гледам, прозирам, става ми ясно). В японския език изразът за театър *gekijou* 劇場, означаващ емоция, страст, огън, също е свързан както концептуално, така и като акустичен образ с *kankaku* 看客 (зрител), което идва от усещане, чувство, емоция.

По-често срещаният случай обаче е употребата на коренно различни думи за феномена театър и човека, който го гледа. Причината е, че в редица съвременни (предимно индоевропейски) езици се използва древногръцкото понятие „театър“, докато думите за

⁹ Виж Приложение 3. Таблица на понятията за театър/зрител (публика) в някои езици.

наблюдаващия са по-модерни. Много често в основата лежат глаголи, които подчертават аудио-визуалните аспекти на човешката перцептивна природа.

Така е при съществителните събирателни на английски *audience, аудитория* на български (от лат. *audire* – чувам)¹⁰ и на португалски *ouvintes (ouvir* – чувам), където е поставен акцент върху спецификата на театралното представление да бъде възприемано сетивно (в случая чрез слуха). В някои езици, които не са индоевропейски (например в угро-финските), тази логика също се следва, както е в унгарската дума за публика *kihallgatás* – от чувам.

Подобна идея е заложена в думите за индивидуални представители на публиката, най-често ориентирани към визуалните аспекти в спектакъла. Така е в понятието *watazamaji* в африканския език на Танзания и Кения суахили, който вероятно произхожда от древните персийски и арабски. То се превежда като гледачи. Унгарската дума *nézo* (*néz* – виждам), финландската *katselija* (*katse* – гледам), естонската *vaataja* (*vaatama* – наблюдавам, гледам), сръбската *posmatrau* (*posmatrati* – виждам), китайската *pang guan* 旁觀

(съставена от *pang* – настрана, друг и *guan* – наблюдавам, гледам), турската *seyirci*¹¹ (и българската „сеурджи“, ид-

¹⁰ Според някои етимологични речници за първи път думата в значението си на „сбор от слушатели“ е използвана едва през XV век. <http://www.etymonline.com/>

¹¹ Български аналог е *сеурджия* – зяпач, дума с леко пейоративно отношение на човек, търсещ *сеур*, т.е. случайни сензации и забавления по улиците.

Ващи от *seyir* – движение, заглеждам се) и т.н. също са производни на глаголи за гледам, виждам. По-обща представа за чувствеността и възможността на човека да възприема сетивно са заложени в думите (използвани в европейските езици) *recipient*, *recepteur*, *receptor*, *реципиент* (от лат. *recipere* – възприемам, получавам).

Понякога се фокусират и други аспекти на театъра, особено в по-съвременните понятия за публика, предимно свързани със социалните аспекти на представлението. В думите от латински корен в западноевропейските езици *Publikum*, *public*, *pubblico*, *publiek*, а също и в славянските (както западни, така и източни) езици *publika*, *публика* (от лат. *publicus* – за хората, достъпно за всички) се подчертава демократичната и социална природа на театъра. Това се свързва от учените с идеите на Просвещението за публично и лично, които се появяват с развитието на буржоазното общество в края на XVIII век.¹²

Унгарската дума за публика *közönség* също се отнася до някои социални моменти, доколкото етимологично се свързва едновременно с *közönséges* (общоприет и достъпен за хората) и с *közöny* (неутралитет, стугенина, отдалеченост). В чешкия/словашкия се

използва *obecenstvo* (от *obec* – село, социална група, общество).

В марати *shrotagana* означава група слушатели, идващо от *shrutra* – ухо и чувам, плюс *gana* – номер, група (от санскрит). Двата китайски знака *tīng*

听 (слушам, оценявам) и 众 (много, маса) образуват *tīng zhòng*

听众, което означава зрител, публика. Също се използва и комбинацията

guan zhòng 观众. Тя е съставена от

„наблюдавам“ и „маса“.¹³ В тези изрази се комбинират както перцептивните, така и социалните (колективните) характеристики на театъра. Подобна идея се е съхранила и в съвременните думи, които се използват за зрителя като очевидец (в древния Рим зрителят също бил наричан *testis* – очевидец), посетител, свидетел, участник в театралното представление, в които се изявяват възможностите на това изкуство да социализира, да бъде събитие, място, където нещо се случва, което примама, кани, увелича, събира хората заедно в едно общо преживяване.

¹³ Интересно е, че в китайския език изразът за театър *ji guan* – от грама (пиеца) и зала, публично пространство, както и горепосочените понятия за зрител, са използвани едва през 20-те години на XX век с навлизането на пиесите на европейската грама на китайска сцена, най-вече на Ибсен и Чехов. Тогава се построяват нови театри в големите градове. В традиционния театър, както и по отношение на Пекинската опера, понятията за театър и публика не били употребявани, а се използвала думата (*ji* – грама, пиеса, опера), доколкото отсъствали постоянни сценични пространства.

¹² Habermas, Jürgen *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society (Studies in Contemporary German Social Thought)*, MIT Press, 1991: 2–4, 16, 25, 30–31, 38, 50–51; Goodman, Dena, 'Public Sphere and Private Life: Toward a Synthesis of Current Historiographical Approaches to the Old Regime', *History and Theory*, 31, 1992: 1–20.

След това кратко пътешествие през историята и езиците бихме могли да обобщим, че в древността театърът и публиката, като двете страни на огледалото, обикновено били именувани с производни, а дори и с еднакви думи, съчетаващи сетивните аспекти на човешката природа с чувствата, бушуващи вътре в неговата душа, а също така с трансцендентното: галелното, непознатото, небесното, божественото. Постепенно в понятията за зрител започва да се подчертава предимно перцептивната, за сметка на ритуалната и емоционалната страна на явлението, най-често свързано с нашите аудио-визуални способности. Макар и тази идея да води началото си от древността, едва в покъсно време (в Европа – от Просвещението насам, на Изток – този процес датира от още по-скоро) малкото общество, което се събира за няколко часа в театъра, все по-често е наричано с думи, акцентиращи върху социалния характер на това колективно изкуство, което не може да съществува без да бъде посетено и видяно от човека. Или както Гротовски по най-минималистичен начин формулира тази идея в своето съчинение „Към беден театър“: „Поне един зрител е нужен, за да се случи спектакълът“.¹⁴

Смяната на представите за древно-то изкуство през вековете в думите за театър и неговия зрител се движи от сакралното, през сетивното към социалното. Как ли човекът тепърва ще поиска да нарече *DIV*ния *THEatron* и неговия *THEoros*? Засега *THE*оретици-

те и практиците на *THE*атъра не знаят отговора. Само Бог (*DEus*, *THEos*, *DIV*) може да каже!¹⁵

Предоставеният материал е част от по-голямо теоретико-историческо изследване на театралната публика от древността до наши дни в рамките на спечелена от автора с конкурс стипендия Mellon, NIAS, Холандия, 2005/6.

Използвани уеб-страници:

<http://bg.wikipedia.org/wiki/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Indo-European_languages

http://wahiduddin.net/words/name_god.htm

<http://www.etymonline.com/>

<http://www.newadvent.org/cathen/06608x.htm>

<http://www.reference.com/browse/wiki/God>

¹⁵ Благодаря на своите колеги, работещи в различни хуманитарни области, междувременно Анике Вринс (Холандия), Душан Деак (Словакия, специалист по марати), Чигдем Кагджичибаши (Турция), Ану Реало (Естония), Бернд Хайне (Германия, лингвист и африканист), Ференц Хьоршер (Унгария), Рони Хсиа (Китай), Ян Циолковски (Америка, медиевист, специалист по древногръцки и латински) за помощта и подкрепата в търсенето на корените и връзките между думите за театър, публика и Бог.

¹⁴ Grotowski, Jerzy, *Towards a poor theatre*. New York, Simon and Schuster, 1968, p. 32.

Приложение 1

Откъси от статиите за 'div', 'diva', 'divya' на санскритски¹⁶

दिव् 1. *div*, cl. 1. P. *-devati*, cl. 10. P. *-devayati*, to cause to lament, to pain, vex; to ask, beg; to go; Ā. °te, to suffer pain, Dhātup. xxxiii, 51, 32.

दिव् 2. *div*, cl. 4. *divyati*, °te, RV.; Br. &c. (perf. *didva*, AV.; fut. *devishyati*; cond. *adevishyat*, MBh.; Daś.; aor. *adevīt*, MBh.; infin. *devitum*, MBh. &c.; ind. p. *devitvā*, Pāṇ. i, 2, 18; *-divya*, RV. x, 42, 9) to cast, throw, esp. dice, i. e. play, gamble (*akshais*, RV. x, 34, 13; MBh. iii, 2260; *akshān*, Pāṇ. i, 4, 43), with (instr., MBh. ii, 2509), for (instr., ii, 2061 &c.; acc., MaitrS. i, 6, 11; ŚBr. v, 4, 4, 23; dat., MBh. iv, 534; ii, 2468; gen. [*satasya*], Pāṇ. ii, 3, 58); to lay a wager, bet with (*sārddham*), upon (dat.), MBh. i, 1192; to play, sport, joke, trifle with (acc., AV. v, 29); to have free scope, spread, increase (Pañc. ii, 193, B. *vardhati*); to shine, be bright [Zd. *div*; (?) Lit. *dyvas*], BhP. iii, 20, 22; to praise, rejoice, be drunk or mad; to sleep; to wish for; to go, Dhātup.: Caus. *devayati*, to cause to play (Sch.) or to sport, BhP. iii, 20, 22; Desid. *didevishati* and *dudyūshati*, Pāṇ. vii, 2, 49, Kāś.: Caus. of Desid. *dudyūshayati*, to incite to play, Bhaṭṭ. v, 49; Intens. *dedivīti*, *dedyeti*, *dedeti* &c., Vop. xx, 17.

3. *Dīv*, *dyū* (nom. *dyauś*; voc. *dyāus* [RV. vi, 51, 5; AV. vi, 4, 3]; acc. *dyām*, *dīvam*; instr. *divā* or *divā* [see below]; dat. *dive* [*dyave*, MBh. i, 3934]; abl. gen. *divś* [rarely *dyós*, e.g. RV. iv, 27,

Фиг. 1

1. *div* – причинявам, оплаквам, боли, вълнувам се, питам, моля се, отивам, страдам

2. *div* – мятам, хвърлям (за зарове), обзалагам се, играя, мамя, размах, разпростирям, увеличавам, светя, оценявам, ликувам, пиян съм до лудост, спя, желая, мечтая

3. *div* – баща, небе, ген, светлина, посвещавам, обожавам, жертвам

Dīvā, n. heaven, sky, MBh.; Hariv.; day, esp. in *divé-dive*, day by day, daily, RV. and ifc. (g. *śarad-ādī*); wood, L. [Cf. *dhar-*, *tri-*, *nakṭam-*, *brīhad-*, *rātrim-*, *su-*; cf. also *diFo* in *év-dios*; Lat. (?) *biduum*.] – *kshas* (°vā-), mfn. living in heaven, heavenly, RV. – *m-gama*, mfn. going or leading to heaven, MBh. (?fr. *divam*, acc. of 3. *div* + g^o). – *darśa*, m. pl. N. of a school of AV. – *ratha*, w. r. for *divi* (q. v.) – *spriś*, mfn. (nom. *spriś*) heaven-touching, MBh. *Divâtithi*, °vādi, °vārka, see under *divā*; °vāvasāna = (& prob. w. r. for) *dināv*, L. *Div'okas*, m. (cf. °vādi) a god or the Cātaka bird, L. *Divôdbhava*, mfn. 'sky-born', (ā), f. cardamoms, L. *Divôlkā*, f. 'sky-firebrand', a meteor (cf. °vyuḍ^o), MBh. i, 1416. *Divāṅkas*, m. 'sky-dweller', a deity, Mn.; MBh.; Kālid. &c.; planet, Ganit.; the Cātaka; a deer; a bee; an elephant, L.; °kaḥ-pati, m. N. of Indra, Prasannar. *Divāṅkasa*, m. (= °kas) a god, L., N. of a Yaksha, Divyāv.

Фиг. 2

diva – небеса, небе, ген, гора, бог, божествен

1. *Divya*, Nom. P. °yati, to long for heaven, Pāṇ. viii, 2, 77, Sch.

2. *Divyā* (*divya*, Pāṇ. iv, 2, 101), mfn. divine, heavenly, celestial (opp. to *pārthiva*, *āntariksha* or *mānusha*), RV.; AV.; ŚBr.; Kanś.; MBh. &c.; supernatural, wonderful, magical (*āṅgāra*, RV. x, 34, 9; *aushadha*, Bhṛt. ii, 18; *vāsas*, Nal. xiv, 24; cf. *-cakshus*, *-jñāna* &c. below); charming, beautiful, agreeable, R.; Kathās. &c.; m. a kind of animal (= *dhanvana*), VarBṛS. lxxxviii, 9; barley, L.; bdellium, L.; N. of a prince, Pur.; of the author of RV. x, 107 &c.; (ā), f. N. of plants (= *haritakī*, *bandhyā*, *karkotakī*, *śatāvārī*, *mahā-medā* &c.), L.; a kind of perfume = *surā*, L.; N. of a Buddh. deity, Kālac.; of an Apsaras, Sch.; n. the divine world or anything d^o; pl. the celestial regions, the sky, heaven, RV.; an ordeal (10 kinds, viz. *tulā*, *agni*, *jala*, *viśha*, *kośa*, *tanḍula*, *tapta-māsha*, *phāla*, *dharmādharmā*, *tulasī*, cf. ss. vv); Yajñ. ii, 22, 95; Pañc. i, 444, 451, 452 &c.; oath, solemn promise, Hit. iv, 118; cloves, L.; a sort of sandal, L.; N. of a grammar. [Cf. Gk. *dios* for *diFios*; Lat. *divus* for *divivus*

Фиг. 3

1. *divya* – копнея за небето

2. *divya* – божествен, небесен, звезден, чудесен, магичен, чаровен, красив, сговорчив, изпитание, клетва, тържествено обещание, обществен, на всички

¹⁶ Значенията на гумите са дадени в превод (със съкращения) от английски. Sir Monier Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary. Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*, Oxford and the Clarendon Press, 1979 (1872): 478-479.

Приложение 2

ЕЗИЧЕСТВОТО НА ДРЕВНИТЕ РУСИ¹⁷

Борис Рыбаков

Праславянските гуми с корен „див“ съставляват сложен комплекс, при който част от тях обозначават диво състояние, необитаемост (диви зверове). Друга група е свързана с понятие то за небивалици, чудеса, удивителни и чудовищни неща. Трети семантичен кръг от гуми с този корен ги сближава с такива понятия като „чуден“, „прекрасен“, „ловък“, „хубав“, „голям“.

О. Н. Трубачев, очевидно е прав да отрича прякото съответствие между славянското „дивънь“ и латинското *divinus* – „божествен“ (с. 37)¹⁸...

... Описанието на „дивното“ като хубаво, добре направено, намира приложение в езика през XIX в. В. И. Дал, съгласно натрупания материал, дава следните разшифровки: гумата „див“ – чуден, чудесен, рядък, прекрасен, превъзходен; гумата „дивно“ – чудно, изряд-

но, много, обилно, доволно, далечно, дълго, отдавна.¹⁹

Както виждаме, в случая са уловени четири семантични разклонения: 1) чудесен, необичаен; 2) превъзходен, изряден; 3) обилен; 4) далечно простиращ се в пространството и времето („далечно“, „отдавна“, „дълго“)...

... С „дивото“ се свързват такива растения като лечебния „дивосил“ (гевясил, дивисил)... Представлява интерес и украинското наименование на ритуалния сватбен хляб – „ди’вень“. Бихме могли да направим съпоставка и с други подобни славянски гуми. Например у българите ритуалният хляб се нарича „богача“ (погача), т.е. посветен на Бога.

... „Див“ е свързан и с древната представа за добронамерени мистични същества, имащи необичаен, учудващ вид, които обитават далечни диви места, извън пространството и времето („много“, „далечно“, „дълго“, „отдавна“). Интересно е, че на украински „див“, „дивок“ е мъжът на русалката. При българите самите русалки-вили се наричат „диви“ или „самодиви“ („самовили“).

**Превог от руски
Йоана Спасова-Дикова**

¹⁷ Откъси от книгата на Рыбаков, Борис А., *Язычество Древней Руси*, М. Наука, 1987: 132–135.

¹⁸ Трубачев, Олег Н., *Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования*. М.: Наука, 2003 – Очевидно в случая руските учени не са взели предвид възможността за някакви по-опосредствани отношения и дори общ корен между древния санскритски и останалите индоевропейски езици като гръцки, латински (романски), германски, славянски и др., което би ги довело до хипотезата за звучащата дори кошунствено за един християнин връзка между див, Бог, а вероятно и Дявол. (Бел. пр.)

¹⁹ В. И. Даль, *Толковый словарь, Современное написание слов*. Републикация выполнена на основе II издания (1880–1882 гг.). Электронен адрес: <http://vidahl.agava.ru/> (Бел. пр.)

Приложение 3

Таблица. Понятия за театър/зрител (публика) в някои езици

езици	понятия	произход/превод
древни езици		
<i>понятия за театър/зрител (публика)</i>		
санскрит (марати, Индия)	<i>shrotagana</i> (публика) <i>prekshaka/prekshaka</i> театър/зрител	<i>shrutra</i> – ухо, слушам + <i>gana</i> – номер, група <i>iksh</i> – виждам
старогръцки	<i>theatron/theoros</i> <i>/Θέatron</i> театър/зрител	<i>thea /Θέβ/</i> - наблюдавам, общо със санскр. <i>div</i> – боли, питам, отивам, играя, небеса, светлина, възхвалявам, Бог <i>/ueótm</i>
латински	<i>celebration/celebration</i> театър/зрител <i>testis</i> (зрител)	<i>celebritas</i> – множество/празник/ слава очевидец
суахили: Танзания/Кения вероятно произлязъл от древните персийски и арабски	<i>watazamaji</i> (публика)	гледачи
съвременни индоевропейски езици		
<i>ръцертвителни рѝбирателни за публика</i>		
немски, френски, италиански, испански, холандски, руски, полски, сръбски, български	<i>Publikum; public; public;</i> <i>publiek; publika; публика</i>	лат. <i>publicus</i> – на хората, достъпно за всички
английски български португалски	<i>audience</i> <i>аудитория</i> <i>ouvirtes</i> (публика)	лат.: <i>audire</i> – чувам <i>ouvir</i> – чувам
<i>ръцертвителни за театър и индивидуални предтaвители (германски и романски езици)</i>		
английски, френски, италиански, испански, португалски	<i>spectacle/spectator, spectateur,</i> <i>spettatore, espectador</i> (зрител) <i>recipient, receuteur, receptor</i> (реципиент)	лат.: <i>specto</i> – гледам лат.: <i>recipere</i> – възприемам, получавам
немски	<i>Schauspielhaus/ Zuschauer</i> театър/зрител	<i>schauen</i> - гледам (корен, фонетично подобен на санскр. <i>iksh</i> – виждам, ср. със санскр. <i>prekshaka</i>); <i>spielen</i> – играя; <i>haus</i> – дом, постройка; <i>zu</i> – да
холандски	<i>schouwburg/toeschouwer</i> театър/зрител	<i>schouw</i> – гледам (ост.) (ср. с герм. <i>schauen</i>); <i>burg</i> – град, място
английски	<i>show</i>	<i>toe</i> – на <i>show</i> – шоу, показвам (ср. с герм. <i>schauen</i>)

<i>специфични понятия за театър/зрител (публика) в славянските езици</i>		
чешки/словашки	<i>obecnostvo</i> (публика) <i>divadlo/divak</i> театър/зрител	<i>obec</i> – село, общност, общество, събирам се <i>div-it</i> – гледам, чуذا се, предсказвам; санск. <i>div</i> – боли, питам, отивам, играя, хвърлям надалеч, небеса, светлина, възхвалявам, Бог; слав. дивя, дива, дивен, див, самодива <i>widzieć</i> – видя, виждам (лат. <i>vidi</i> , анаграма на <i>divi</i>)
полски	<i>widz</i> (зрител)	<i>posmatrati</i> (руски - <i>пормотретó</i>) – гледам
сръбски, руски	<i>posmatrau</i> (зрител)	<i>po-zor</i> – внимание (<i>zor</i> ; <i>zra-zra-(u-я-)</i>) – слав. корен за гледам; светлина; разбирам; става ми ясно, зрящ, зора, заря, прозирам, позор – да се изложиш публично
сръбски български	<i>pozorište</i> (театър) <i>зрелище/зрител(ó)</i>	
<i>узро-фински езици</i>		
унгарски	<i>kihallgatás</i> , (публика) <i>közönség</i> (публика)	<i>kihallgatás</i> – слушам <i>közönséges</i> – общ за хората; <i>közöny</i> – неутралност, студенина
финландски	<i>néző</i> (зрител)	<i>néz</i> - виждам
естонски	<i>katselija</i> (зрител) <i>vaataja</i> (зрител)	<i>katse</i> – гледам <i>vaatama</i> – наблюдавам, гледам
<i>други езици</i>		
китайски	<i>tongzhòng</i> 聽眾 (зрител) <i>guan zhòng</i> 觀眾 (зрител)	<i>tang</i> 聽 – слушам; оценявам <i>zhòng</i> 眾 – много, маса <i>guan</i> 觀 – наблюдавам
японски	<i>gekijou</i> 劇場 (театър) <i>kankaku</i> 看客 (зрител)	<i>gekijou</i> 激情 – емоция, страст, чувство, огън <i>kankaku</i> 感覺 – чувство
турски	<i>seyirci</i> (зрител, сеирджия)	<i>seyir</i> – движение, гледам

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Трубачев, Олег Н., *Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования*. [Н.И. Толстой]. - Изг. 2-е, поп. - М.: Наука, 2003.

Рыбаков, Борис А., *Язычество древних славян*, М. Наука, 1981.

Рыбаков, Борис А., *Язычество Древней Руси*, М. Наука, 1987.

Ворр, Franz, *Comparative Grammar*, 1852.

Goodman, Dena, 'Public Sphere and Private Life: Toward a Synthesis of Current Historiographical Approaches to the Old Regime,' *History and Theory*, 31, 1992: 1-20.

Habermas, Jürgen *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society (Studies in Contemporary German Social Thought)*, MIT Press, 1991.

Jones, Sir William *The Sanscrit Language*, 1786.

Monier-Williams, Sir Monier, *A Sanskrit-English Dictionary. Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*, Oxford and the Clarendon Press, 1979 (1872).